Jan Neruda (1834 – 1891): U Tří lilií
(1876)

Myslím, že jsem tenkráte šílil. Každá žilka hrála, krev byla rozvařena.

Byla teplá, avšak tmavá letní noc. Sirnatý, mrtvý vzduch posledních dnů byl se konečně sbalil v černé mraky. Bouřný vítr je zvečera mrskal před sebou, pak se rozhučela mohutná bouř, zapraskal liják, a bouř a liják trvaly až do pozdní noci. Seděl jsem pod dřevěnými arkádami hostince U tří lilií, poblíž Strahovské brány. Malý to hostinec, četněji tenkráte navštívený jen vždy v neděli, kdy tu v salonku při pianě bavili se tancem kadeti a desátníci. Dnes byla zrovna neděle. Seděl jsem pod arkádkami u stolu poblíž okna sám a sám. Mocné hromy skoro ráz na ráz burácely, liják tloukl do taškové střechy nade mnou, voda srčela v stříkavých potůčcích k zemi, a piano mělo uvnitř salonku jen kratičké oddechy a vždy zas se rozzvonilo znovu. Chvílkami hleděl jsem otevřeným oknem na točící, smějící se páry; chvílkami zas zahleděl jsem se ven do tmavé zahrádky. Někdy, když šlehnul jasnější blesk, viděl jsem u zahradní zdi a na kopci arkád bílé hromady lidských kostí. Bývalť zde druhdy hřbitůvek a právě tento týden vykopali z něho kostry, aby je převezli jinam. Půda byla ještě rozryta, hroby otevřeny.

Ale vydržel jsem u svého stolu vždy jen na krátký čas. Vždy jsem se zas zdvihnul a přikročil na chvílku k dokořán odevřeným dveřím salonku, abych na tančící se podíval blíž. Vábilo mne tam krásné, as osmnáctileté děvče. Štíhlý vzrůst, plné, teplé formy, v týlu přistřižený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko — krásné děvče! Zvláště ale mne vábilo to oko její. Jak voda jasné, jak vodní hladina záhadné, takové neúkojné, které ti přivolává ihned slova: „Spíše se nasytí oheň dřev a moře vod, než krásnooká nasytí se mužů.“

Tančila skoro ustavičně. Ale dobře pozorovala, že vábí zraky moje. Když tančila kolem dveří, mezi nimiž jsem stál, vždy upřeně se zadívala na mne, a když tančila salonkem dál, viděl a cítil jsem, že při každém otočení zavazuje její zrak o mne. Nepozoroval jsem, že by byla s někým promluvila.

Již zase jsem tam stál. Zraky naše se ihned setkaly, ač děvče stálo v řadě poslední. Čtverylka se chýlila ku konci, pátá túra dozněla, vtom veběhlo jiné děvče do sálu, udýchané a promoklé. Prodralo se až ku krásnooké. Hudba začala právě túru šestou. Mezi prvním řetězem šeptala přibylá krásnooké něco a tato kývla mlčky hlavou. Šestá túra trvala trochu dýl, komandoval ji svižný kadetík. Když byl konec, pohlédla krásnooká ještě jednou ke dveřím zahradním, pak šla ku předním dveřím salonku. Viděl jsem ji, jak venku si dává svrchní šaty přes hlavu, pak zmizela.

Šel jsem a usedl zas na místo své. Bouř začala teď jakoby znovu, jako by ještě nebyla si ani zahlomozila; vítr hučel silou novou, blesky tloukly. Naslouchal jsem v rozechvění, ale myslil jsem jen na to děvče, na ty zázračné oči její. Na cestu domů nebylo beztoho ani pomyšlení.

As po čtvrt hodině zas jsem se podíval ku dveřím salonku. Zde stála krásnooká opět. Rovnala si promoklé šaty, utírala vlhké vlasy a starší nějaká družka jí pomáhala.

„A proč jsi šla v té nehodě domů?“ tázala se tato.

„Sestra přišla pro mne.“ Hlas její slyšel jsem teď poprvé. Byl hedvábně měkký, zvučný.

„Stalo se něco doma?“

„Matka zrovna umřela.“

Zachvěl jsem se.

Krásnooká se otočila a vystoupla do samoty ven. Stála vedle mne, zrak její spočíval na mně, cítil jsem ruku její vedle třesoucí se ruky své. Uchopil jsem ji za tu ruku, byla tak měkká.

Mlčky jsem táhl děvče dál a dále do arkád, děvče následovalo volně.

Bouř dostoupila teď svého vrchole. Vítr hnal se jako příval vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.

Přitiskla se ke mně. Cítil jsem, jak se mi k prsoum lepí vlhký její šat, cítil měkké tělo, teplý, sálající dech – bylo mně, jako bych musil vypít tu zlotřilou duši z ní!

Jan Neruda, Povídky malostranské, Praha 1952, s. 153 – 155.

Poznámky a vysvětlivky:

čtverylka – druh společenského tance, v němž tančí společně 4 páry, jejichž tanečníci se navzájem střídají; **desátníci** – vojenští poddůstojníci; **druhdy** – kdysi; **kadeti** – nejčastěji žáci důstojnické školy; **nehoda** – zde nepohoda; **oko** – zde oči; **řetěz** – zde část čtverylky; **Strahovská brána** – brána (dnes již zbořená) v pražském opevnění nad západním okrajem Malé Strany; **túra** – zde úsek čtverylky (bývá jich šest); **vlas** – zde vlasy.

Jan Neruda: U Tří lilií: poznámky k interpretaci

Povídku *U Tří lilií* – nejkratší z ***Povídek malostranských*** – Neruda poprvé publikoval v regionálním periodiku v Roudnici nad Labem. Z malostranského souboru se povídka v mnoha směrech vymyká a mladí literáti tvořící na přelomu 19. a 20. století si jí z celé Nerudovy knížky cenili nejvíce. Pro nás může být využitelným příkladem krátké, zdánlivě jednoduché, ve skutečnosti však velmi promyšleně napsané povídky, která zaujme čtenáře běžného i náročného. Musíme se samozřejmě smířit s jejím již poněkud knižním jazykem, který by nás však měl pobídnout k tomu, abychom právě jazykovou stránku povídky nepodceňovali.

U tří lilií je typická **povídka** pro čtenáře novin nebo časopisů. Je velmi stručná (jde vlastně o mikropovídku), odehrává se na jediném místě a vystupuje v ní jen malý počet postav (**hlavní postavy** jsou vlastně pouze dvě: vypravěč a tančící dívka). Na tak malé ploše se stírají hranice mezi hlavním a vedlejším – i ve zdánlivých detailech najdeme důležité významy.

Po přečtení povídky je nám jasné **téma** (hlavní myšlenka, autorský záměr): etický rozměr konfliktu mezi odcházejícím životem starým a živočišně vitálním životem mladým. Teď budeme sledovat, jak Neruda toto téma ztvárnil a naplnil.

Nejprve se zaměřme na **prostředí.** Je to místo na rozhraní interiéru a exteriéru. Tento prostor můžeme rozdělit do **čtyř sfér:** (1) tančírna v hostinci, (2) restaurační stoly pod arkádkami, (3) zahrádka s vykopanými lidskými kostmi; (4) bouřlivé nebe, z něhož se řine liják. Tyto sféry samozřejmě fungují jako **symboly,** které můžeme dešifrovat takto: (1) sféra plného života v zalidněném světě, (2) sféra utlumeného života v osamělosti, (3) sféra záhuby a smrti a (4) sféra mocných nadzemských sil včetně osudu zasahujícího do lidských příběhů.

Podobně k nám promlouvá i zvolená **doba:** počíná noc – ta bývá znamením nejen smrti, ale také zásadní proměny.

Ústřední postavou povídky je **tančící dívka.** Tuto skutečnost Neruda signalizuje již tím, že jako u jediné postavy podává její podrobnou **vnější charakteristiku** (*Štíhlý vzrůst, plné, teplé formy, v týlu přistřižený volný černý vlas, oblý hladký obličej, světlé oko — krásné děvče!*). Důraz na její oči má několik důvodů: (a) ženské oči jsou krásné (ne nadarmo jsou centrem pozornosti při líčení obličeje); (b) oči jsou nástrojem nonverbální komunikace – často výmluvnějším, než mohou být slova; (c) velké, hluboké oči naznačují vábivé tajemství (jsou *jak vodní hladina záhadné*). Vypravěč nahlíží do salonku otevřenými dveřmi – a všimne si dívky, která tam přitom přišla kvůli tanci s jinými muži; vypravěč dívku také zaujal a ona jej svým pohledem zve, aby nahlédl ještě dále než dosud – až do nitra její bytosti.

Obecně můžeme říci, že profesionální zdatnost spisovatele – ale i žurnalisty – úzce souvisí (také) se schopností využít některé relativně běžné skutečnosti jako **metafory** sloužící autorskému záměru (v profesní mluvě novinářů se používá výraz *přesah*).

Neruda ve Třech liliích takhle vytěžil mj. přirozený fakt, že prostředí v tančírně bylo hlučné (hudba, bouře), a **přímou řeč** tu zredukoval na pouhé čtyři promluvy, čímž podtrhl jejich klíčový význam pro téma povídky.

Je ovšem zajímavé – a nepochybně záměrné –, že sám **vypravěč** během povídky neřekne ani slovo. Některé důvody vytušíme: je šokován necitelností dívky, která před rozloučením s umírající matkou dala přednost taneční zábavě s mladými muži (*Zachvěl jsem se.* – věta je ještě zdůrazněna tím, že tvoří samostatný odstavec). Zdá se ovšem, že teprve když krásnooká dívka osudnou zprávu naplno vyřkne (své kamarádce), sama si uvědomí **tragický dosah** matčiny smrti.

V tu chvíli si také vzpomene na muže, který stojí venku u dveří, celou dobu tance ji pozoroval a ani jí nebyl lhostejný; snad v jeho osamělosti a mlčenlivosti dívka vytušila hlubší, přemýšlivější vztah k životu, a tak k němu teď vyjde ven a – opět bez jediného slova – se k němu jako k očekávané opoře přimkne. Muž je zděšen jejím chladným vztahem k matce, ale zároveň podléhá dívčinu ženskému kouzlu i její erotické náruživosti, která náhle probouzí také jeho vášeň; záměr *vypít tu zlotřilou duši z ní* byl nepochybně následován divokým polibkem.

Povídka tedy **nemá jednoznačný závěr;** Neruda brilantně ponouká čtenáře, aby si zkusili **domyslet** pokračování příběhu. Vznikl tu nový milostný vztah? Jak to s dcerou a matkou vlastně bylo? Jistěže tu mohlo jít o sebestřednost nevyzrálého děvčete, ale co když matka už jen trpěla a smrt byla (nejen) pro ni vysvobozením? Anebo: co když dívka matku opravdu milovala a do tance se vrhla, aby unikla duševní trýzni z matčina umírání?

A konečně: Jestliže si přečteme, že *když tančila salonkem dál, viděl a cítil jsem, že při každém otočení zavazuje její zrak o mne,* jistě si vzpomeneme na **Goethova Fausta,** který chce pro sebe od Mefistofela eroticky založenou *dívku, kterou tisknu na svou hruď, / zatímco s druhem mým už znamení si dává…* Má být krásnooká dívka mj. ďábelským symbolem? (Neruda *Fausta* samozřejmě dobře znal a tenkrát se ještě mohl na totéž spolehnout u mnoha svých čtenářů.) Patří k velkým darům umělecké literatury, že můžeme volně přemýšlet, jak to spisovatel vlastně myslel…

Faktem zůstává, že povídka U tří lilií je **romanticky** laděna. Najdeme tu dokonce **trojí pointu,** která má **gradující povahu:** nejprve je to odhalení faktu matčiny smrti; následuje dívčino nečekané přimknutí se k vypravěči – a vše vyvrcholí, když na pozadí extrémně rozběsněných živlů vypravěč podlehne dívčinu půvabu: *Vítr hnal se jako příval vodní, nebe i země ječely, nad hlavami se nám válely hromy, kolem nás jak by mrtví řvali z hrobů.* – to je **erbenovsko-máchovská scéna,** která ukazuje provázanost dívčiny sexuální lačnosti s nespoutanými silami živé přírody, která je na rozdíl od člověka nekonečná a věčná.

https://cz.pinterest.com/pin/283797214002591755/